

An aerial photograph of a rural village. In the foreground, a paved road curves through a green field. To the left of the road is a large white building with a red roof. To the right is a smaller white building with a dark roof. In the background, a church with a white steeple is visible among other houses and trees. The sky is overcast.

Af Mette Slyngborg
museumsinspektør Sydvestjyske Museum

Bærende bevaringsværdier i landsbyer under udvikling

Landsbyen St. Darum er et eksempel på en landsbystruktur med grønne kiler og udsigtslinjer ind og ud af landsbyen. Disse strukturer bør bevares i planlægningen. FOTO: Red Star

*Sdr. Novrupvej 3, Toftegård. Novrup er et eksempel på et bevaret kulturmiljø, hvor marker, eng og bebyggelse udgør en bevaringsværdig helhed.
FOTO: Sydvestjyske Museer*

Landsbyer og bevaringsværdier

Enhver helhed, ethvert kulturmiljø – og enhver landsby har sin egen historie og forudsætninger. Landsbyens forudsætninger er væsentlige for at kunne forstå, hvorfor byen ser ud, som den gør i dag og hvilke bevaringsværdier, den rummer. Man kan vælge at tage hensyn til disse bevaringsværdier og historiske spor – og man kan vælge at se bort fra dem – det handler om, hvad formålet er med udviklingen af byen. Men uden en kulturhistorisk viden om forudsætningerne kan man ikke vælge på et sagligt grundlag. Man skal vide, hvad man vælger til og fra – og hvorfor. Landsbyens identitet kan være synlig som en fortælling blandt folk – eller den kan være usynlig, hvis der ikke er en fælles bevidsthed om landsbyens værdier eller

historie. Målet er at få de historiske spor gravet frem - og derefter tage stilling til, hvad man stiller op med dem i forhold til en fremtidig udvikling.

Kulturhistorikerens rolle er, i forbindelse med udpegning af kulturmiljøer og i forbindelse med landsbyplanerne, at stille deres viden til rådighed således, at man kan tage nogle begrundede valg for fremtiden. Skal man f.eks. lægge vægt på en landsbys fortid som andelsby – eller stationsby – eller skal man fokusere på en bestemt bebyggelsesstruktur – nogle vejforløb fra f.eks. middelalderen – eller skal man se landbyen som et billede på mange års kulturhistorisk udvikling – som man ønsker at bevare sporene af? Der er mange spørgsmål at stille og besvare, når man laver en

kulturhistorisk analyse af et sted eller et område – og det er vigtigt at være bevidst om, at det er øjnene der ser, som afgør hvilken vinkel og fokus der vælges.

I arbejdet med landsbyplanerne kan museerne levere deres viden på flere niveauer. Vi kan levere antikvarisk kontrol – og levere det historiske råstof til en forståelse af en landsbys historiske forudsætninger. Men vi kan også levere en ydelse på et mere gennemarbejdet niveau.

Som analyseredskab kan man bruge mange metoder. Man kan gå i detaljer og se på en landsbys udvikling gennem tiden i form af matrikelkort – eller bebyggelsesstrukturer. Man kan også se på enkelt dele – de enkelte huse, og deres bygningshistorie og beva-

ringsværdier. Man kan også vælge en specifik metode – og bruge dele af den til at undersøge forskellige historiske træk, helheder og sammenhænge i et givent område.

KIP metoden er brugbar som indgang til at analysere en landsby ud fra. Metoden går ud på at definere, beskrive, analysere, afgrænse og prioritere kulturmiljøer i forhold til hinanden. Hele omdrejningspunktet i KIP metoden, *Kulturstorien / Planlægningen*, er at se på helheder i stedet for enkelt dele – jvf. SAVE metoden, som især tager udgangspunkt i det enkelte anlæg eller bygning.

Som definition af et kulturmiljø blev der skabt følgende forudsætning:
"Kulturmiljøer er geografisk afgrænsede områder, som rummer essentielle spor af samfundets udvikling".

KIP Metoden går i korthed ud på at man arbejder med kortlægning, hvor man kortlægger de kulturhistoriske spor og miljøer ud fra stedangivelse og kortlægningsemne, tidsperiode, topografi/land-

skabstype, kulturhistorisk karakteristik, historiske hovedtræk og vigtigste elementer, bevaringstilstand, sårbarhed herunder aktuelle trusler samt konteksten, sammenhængen med andre kulturmiljøer. Via kortlægningen undersøges og beskrives området. Næste trin er en afgrænsning og prioritering af de kortlagte kulturmiljøer. Man undersøger, hvilke strukturer, der skal afgrænse en given helhed; skal f.eks. en del af omgivelserne indgå i afgrænsningen? Her opstilles prioriteringskriterier, hvor hvert enkelt kulturmiljø vurderes i forhold til følgende parametre, der kan beskrive det:

- Unikt – sjældent
- Repræsentativt
- Historisk kildeværdi
- Bevaringstilstand
- Autenticitet
- Identitetsværdi
- Fortælleleværdi
- Oplevelsesværdi
- Diversitet
- Homogenitet
- Sammenhæng til naturgrundlaget
- Æstetisk værdi

Medejerskab

Dette parameter indgår ikke i KIP-metoden, men er vigtig i forhold til udformningen af landsbyplanerne, hvor man ved borgerinddragelse har ønsket at opnå medejerskab blandt beboerne til de idéer og ønsker, man har til landsbyplanerne.

Dilemmaer ved den kulturhistoriske analyse

Når man ser på en landsbys kulturhistoriske træk og spor, ser man det, man søger efter. Hvis man søger efter f.eks. andelstidens bygninger, så er det disse anlæg, man ser. Leder man efter bevaringsværdige huse – så er det disse, der toner frem. Derfor er det vigtigt på forhånd at være bevidst om, hvilke historier, der er væsentlige for en given landsbys historie – og være bevidst om, at man lægger vægt på lige netop dette spor, når man analyserer byens træk. Derfor er det vigtigt, at analysen af et miljø er begrundet i en kulturhistorisk viden, hvor også kriterier og prioriteringer er nødvendige – men disse skal være synlige og sagligt begrundet. Der kan være mange

Hvilken tematisk vinkel skal man lægge på landsbyen Endrup: Fortiden med hovedgård, andelsbyens træk, mølle og kro (billedet) - eller ... FOTO: Red Star

forskellige interesser omkring, hvordan et landsbysamfund skal udvikle sig, og her er det væsentligt, at man lægger de forskellige analyser åbent frem, så det saglige grundlag for beslutninger er til stede.

Hvordan kan man bruge en kulturhistorisk analyse i den fremtidige planlægning?

Ved kortlægningen af en by kan man definere de temaer, som områder i byen består af. Ved en undersøgelse af, hvilke bebyggelser der udgør helheder – også i kulturhistorisk betydning, kan man tegne et billede af en by med de forskellige udviklingsperioder. Når man ønsker nye tiltag

og initiativer i en by, kan man fremhæve og fokusere på de oprindelige strukturer for at tydeliggøre dem – og herved understrege en bys identitet. Man kan f.eks. fokusere på et tidligere naturligt bycentrum og udvikle dette, hvis det har mistet sin centrale karakter: gendanne pladser, nyudvikle byrum og indrette disse, så stedet igen får en identitet der understreger stedets og byens funktion og historie.

Hvis en landsby har oprindelige grønne kig ud til naturen/ marker – og på denne måde hænger sammen med det omgivende landskab – så er det vigtigt at bevare disse udkig/ indkig og ikke sløre byens oprindelige struktur.

Dette kan man gøre ved at undgå at bygge på disse grønne kiler, der trækker landskabet ind i byen – og i stedet vælge at planlægge ny bebyggelse på andre placeringer i byen, som ikke ødelægger disse strukturer.

Hvordan sikres bevaringsværdier ved udvikling af byer?

Museumslandskaber, hvor al udvikling er henvist til nabolandsbyen, er ikke målet for det kulturhistoriske arbejde og analysen af helheder. Med omtanke og bevidsthed om en landsbys kvaliteter – er det både historisk og bevaringsmæssigt muligt at tage hensyn i planlægningen. Hvis man formidler f.eks. en bevarings-

Guldager Kirkeby, smedje og foderstof: Skal siloen bevares som et træk fra andelstiden – eller skal den rives ned? FOTO: Red Star

værdig helhed i en by – og fortæller om, hvor karakteristisk den er for denne bys identitet, så kan man skabe en bevidsthed om de værdier, som er kvaliteter for byen, og som man derfor ser en interesse i at bevare og fremhæve i fremtiden. Stoltheden over byens fine bygninger og helheder – og bevidstheden herom, er samtidig en forudsætning for interessen og indsatsen for at passe på helheden.

Det er vigtigt, at kulturhistorikere kommer tidligt ind i billedet i forhold til udformning af landsbyplanerne for at

undersøge og videregive viden om de karakteristiske træk ved landsbyen.

Bevidstliggørelse er væsentlig: At udsbrede kendskabet til de værdier, et sted rummer. Her bør man også se på de parametre, som er omtalt i prioriteringskriterierne, bl.a. bevaringstilstanden – og sårbarheden. Og være bevidst om de æstetiske kriterier, hvor man kan risikere, at smagsdommeri afgør hvad, der skal bevares og hvad der skal nedrives. Hvem ved, hvad man finder interessant om 100 år? Hvis vi fjerner de strukturer vi synes er grimme i dag, så kan vi miste de historiske spor, der fortæller om byen og dens udvikling. Som eksempel er der

industri anlæg og anlæg fra andelstiden, som ønskes fjernet: Men hvad nu hvis netop disse anlæg forklarer byens rødder, identitet og udvikling?

Når man undersøger en landsbys bevaringsværdier og kulturhistoriske karakteristiske træk, er målet at man efterfølgende kan tage beslutninger på et bevidst grundlag, hvor kulturhistorien inddrages i planlægningen. Derefter kan man diskutere, hvad man skal bibeholde og understrege i planlægningen, hvad man vil prioritere – og hvad man vælger fra. På grundlag af en analyse kan man træffe bevidste valg i planlægningen. •

An aerial photograph of a coastal area during high tide. A large body of water has inundated the foreground and middle ground, reflecting the overcast sky. In the background, a small village with several houses and a prominent red barn is visible. To the right, a white church with a grey roof stands on a slightly elevated area. The horizon is flat, with several wind turbines visible against a cloudy sky. The water in the foreground is dark and still, with patches of green vegetation visible beneath the surface.

Vadehavets kulturmiljø

Vilslev Kirke. FOTO: Red Star

I mere en 30 år har Danmark, Tyskland og Holland samarbejdet om at beskytte og bevare Vadehavets særegne natur i de helt kystnære områder. Først i de senere år er man begyndt også at inddrage Vadehavets kultur i dette samarbejde. Da det traditionelle landbrug i området udnyttede både marsken og geesten, og da købstæderne i området havde stor indflydelse på det økonomiske liv i området, synes det oplagt at inddrage et lidt større område, når man taler om menneskers liv og færden i området før i tiden – om den historiske vadehavskultur. Derfor rækker dette hæfte geografisk lidt længere ind i landet, end det er tilfældet for samarbejdsområdet for naturbeskyttelse og Nationalpark Vadehavets udstrækning.

Der er mange træk i landskabet, der medvirker til at fortælle historien om menneskers liv og færden i tidligere tider. Nogle er beskyttede i kraft af fredninger, andre har fået betegnelsen bevaringsværdige og atter andre ligger mere upåagtede hen. Det har været intentionen med dette hæfte at vække interessen for såvel de kendte som de mindre kendte historier og bidrage til at holde dem levende.

Der er i disse år stigende opmærksomhed på de kvaliteter, der ligger i vore historiske omgivelser: Gamle gårde og huse er attraktive på boligmarkedet, historiske byer anses for et aktiv for en kommune, interessante kulturhistoriske bygninger bruges som hovedkvarter for at profilere virksomheder, kulturhistoriske oplevelser efterspørges af turister. Der er således mange gode grunde til at integrere de historiske kulturmiljøer i nutidens samfund.

Hæftet er blevet til på foranledning af projektet "Synliggørelse af Vadehavets kulturhistoriske landskab", et projekt skabt af medlemmerne i Vadehavets Formidlerforum. Hæfterne indgår som det skriftlige produkt af afholdte temadage og træder ind i rækken af litteratur og projekter der gennem årene har haft til formål at synliggøre kulturmiljøet i Vadehavet som en fremtidig ressource, ikke mindst i sammenhæng med områdets nye status som Nationalpark. •

Hvor er landsbymiljøerne?

I Vadehavsområdet er udpeget adskillige landsbymiljøer som indeholder forskellige kvaliteter. Kortet viser et udvalg af disse.

Landsbymiljøer fra nord mod syd

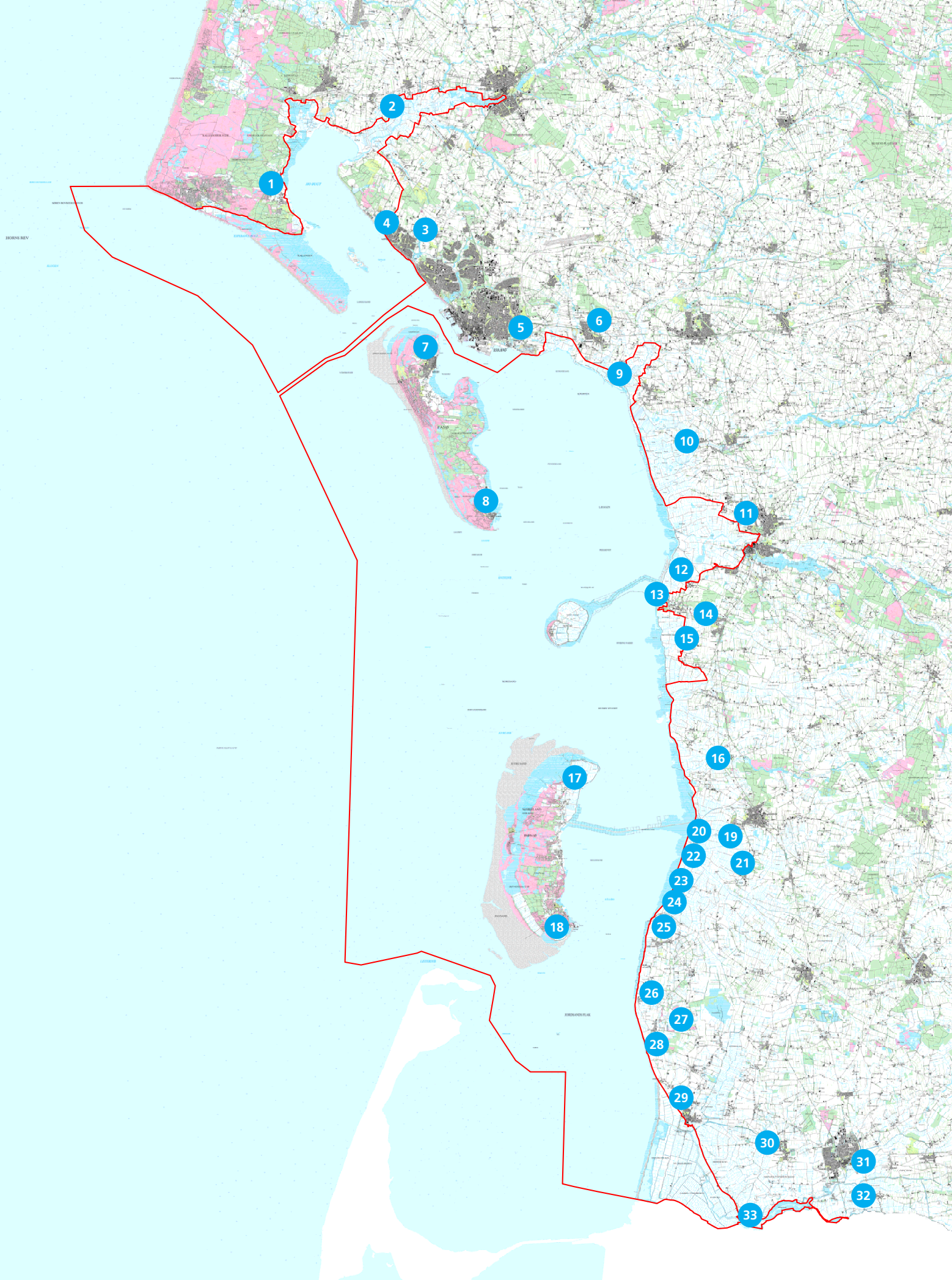
1. Ho	12. Sønder Farup	23. Østerende Ballum
2. Janderup, Billum, Tarp og Kjelst	13. Vester Vedsted	24. Bådsbøl-Ballum
3. Guldager Kirkeby	14. Egebæk-Hviding	25. Husum-Ballum
4. Hjerting	15. Råhede	26. Hjørpsted
5. Novrup	16. Brøns	27. Sønder Sejerslev
6. Tjæreborg	17. Toftum og Juvre	28. Emmelev
7. Nordby	18. Kirkeby og Havneby	29. Højer
8. Sønderho	19. Hjemsted – Skærbæk	30. Møgeltønder
9. Store Darum	20. Misthusum	31. Rørkær
10. Vilslev	21. Mjolden	32. Sæd
11. Nørre Farup, Farup Kirkeby og Kærbøl	22. Vesterende Ballum	33. Rudbøl

På gensyn derude

Når man bevæger sig gennem Vadehavets landskab, kan man med fordel følge den skilte Margueritrute, hvis man er i bil, og de skilte cykelruter, hvis man er på cykel. Vil man, vandre kan man benytte sig af den gamle Stude-drivervej, der gik fra Limfjorden til markederne i Ribe og Nordtyskland – Drivevejen. Der er også mulighed for at benytte både bus og tog i området, ligesom der flere steder er mulighed for at sejle på åerne og på Vadehavet. Desuden er der udarbejdet en lang række foldere, der fortæller om de enkelte dele af området. •

Vadehavets
Formidlerforum

Nationalpark Vadehavet, Havnebyvej 30, DK-6792 Rømø, tlf. 0045 72 54 36 34
www.nationalparkvadehavet.dk, vadehavet@danmarksnationalparker.dk

Vadehavets Formidlerforum, Havnebyvej 30, DK-6792 Rømø, tlf. 0045 72 54 36 52
www.vadehav.dk, vff@vadehav.dk